DESPRE ELEMENTELE VECHI GRECEŞTI DIN LIMBILE BALCANICE PÂNĂ ÎN SECOLUL AL VII-LEA

Cristina Croitoru
Universitatea *Ovidius* Constanța

On Ancient Greek Elements in Balkanic Languages until the 7th Century A.C.(Abstract)

This paper focuses on the distribution of the ancient Greek element in the entire Balkanic Peninsula, on the influencing periods of Greek civilization and culture. Besides it studies the evolution of some Greek words in Romanian and Albanian. The period concerned is from the 7th century B.C., when the first Greek colonies were certified on the Black Sea Coast to the 7th century A.C., when the Slavic population arrived.

Este cunoscut faptul că limba greacă are o vechime scrisă de trei mii de ani, perioadă de timp în care ea a cunoscut trei etape de evoluție:

a) de la origini până în secolul al VI-lea d.H.- greaca veche;
b) din secolul al VI-lea d.H. până în secolul al XV-lea d.H.- greaca medie sau bizantină;
c) începând din secolul al XVI-lea d.H. până în zilele noastre – greaca modernă sau neogreaca;

Primii germeni ai limbii neogreceşti îşi fac simțită prezența încă de timpuriu în inscripții şi scrierile popularizante, dar formarea ei ca limbă literară modernă este atestată în secolul al XVI-lea e.n. când curentul nou, bazat pe nevoile populare de exprimare şi scriere într-o manieră mai simplă, învinge curentul arhaic care era susținut de valorile antichității (Mihăescu, 1966, p. 6).

Faptele de limbă nu pot fi cercetate făcând abstracție de evenimentele istorice, de viața social- politică a zonei geografice luate în discuție.

Prezența civilizației elene poate fi urmărită în Peninsula Balcanică prin descoperirile făcute în urma săpăturilor arheologice, prin urmele lăsate în toponimie sau în inscripții.

Influența grecească la Pontul Euxin este atestată prin inscripții încă din secolul al VII-lea î.e.n. când se întemeiază aici primele colonii greceşti la Histria, Tomis si Callatis; dar, elenii nu se limitează numai la a face comerț pe Marea Neagră, ci îşi extind zona de activitate şi pe Dunăre, fapt dovedit de descoperirile arheologice care au arătat că unele localități romane s-au întemeiat pe locul zonelor stăpânite anterior de vechii greci, cum ar fi cele de la

ISSN – 12223 – 7248 © Ovidius University Press

BDD-A3603 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:17 UTC)

Barboşi şi Poiana (confluența Trotuşului cu Siretul), Piscul Crăsanilor (pe râul Ialomița), Grădiştea Mare şi Spanțov (pe râul Argeş) (Rosetti, 1964, p. 80).

Având ca ocupație de bază comerțul, grecii au întemeiat colonii şi pe malul Mării Adriatice şi în sudul Italiei, lăsând peste tot urme în ceea ce priveşte terminologia maritimă şi a pescuitului. Populațiile din Peninsula Balcanică au venit de timpuriu în contact cu lumea grecească. Triburile trace, din care făceau parte şi geto-dacii, au cunoscut civilizația greacă mai ales atunci când Burebista (secolul I .e.n.) ntemeiază primul stat dacă, extinzându-şi teritoriile până la Marea Neagră, cucerindu-i pe grecii de aici (Coteanu, 1981, p. 214).

În vestul peninsulei, acolo unde sunt menționate triburi ilire, lucrurile diferă într-o oarecare măsură, căci elementele vechi greceşti reduse ca număr în limba albaneză atestă că ilirii stăpâneau zonele muntoase din Dalmația şi nu cunoşteau de aproape litoralul adriatic şi pe grecii de acolo.

O dată cu începerea expansiunii Imperiului roman, în Peninsula Balcanică se vor înfrunta două civilizații foarte puternice: cea romană şi cea grecească.

Ion Coteanu afirma că "…în general când două limbi sunt în contact, prin ele nu se confruntă numai două structuri, ci şi două culturi diferite. Limba greacă era mult mai complexă decât latina la data cuceririi Greciei de către romani, şi, fiind încărcată cu o înaltă cultură, nu numai că s-a menținut, dar a şi influențat pe cuceritori." (ibidem, p. 271).

Prin urmare, latina ca limbă a unui mare imperiu, bine organizat, nu s-a putut impune în spațiul culturii greceşti, mult mai complexe. Influența civilizației elene a fost puternică în domeniul învățământului şi culturii.

Cuvântul *schol*, cunoscut pretutindeni, a intrat în latină din grecescul *σχολη*; acelaşi lucru s-a petrecut cu latinescul *paedagogus* provenit din grecescul *παιδαγωγος*; cu latinescul *bibliotheca*< grecescul *βιβλιοθηκη;* cu latinescul *amphiteatrum* < grecescul *αμφιθεατρον.*

Cu toate acestea, limba latină s-a menținut ca limbă oficială în Imperiul de răsărit până la începutul secolului al VII-lea, fapt care a permis pătrunderea unui număr mare de cuvinte latineşti în limba greacă.

În timp, cele două limbi au ajuns să se influențeze reciproc; astfel, latinii au luat de la greci terminologia privind viața materială şi spirituală, iar

BDD-A3603 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:17 UTC)

grecii au preluat de la latini în special terminologia gladiatorilor, termenii juridici şi administrativi.

De exemplu, cuvântul neogrecesc *σπιτι* ”casă” vine din latinescul *hospitium.*

Dar cuvinte ca *arhitectus, machina, techne* care se bucurau de o largă circulaţie în toată împărăţia romană, erau de proveniență grecească (Mihăescu, 1966, p. 35).

Influenţa grecească în limba latină s-a manifestat atât direct, pe cale orală, prin împrumuturi populare din domenii de activitate foarte variate (termeni marinăreşti, militari, medicali, nume de plante şi de animale etc.), cât şi indirect. Această cale indirectă de pătrundere a elenismelor în latină, reprezentată de literatura scrisă, s-a făcut simțită începând cu secolul al III-lea î.e.n. şi s-a manifestat paralel cu prima, care era mult mai veche. Când împrumutul direct n-a fost cu putință, a intervenit calcul lingvistic sau a fost alăturat înțelesul termenului elenic la cuvântul latinesc. Astfel noțiunea gramaticală de “caz”, exprimată în greceşte prin *πτωσις* “cădere” a fost tradusă în latină prin *casus*, cu un înțeles asemănător; iar cuvântul *pars* cu sensul de “regiune, ținut” a fost calchiat după μεροϛ/μερη”ținuturi, părți”.

Cuvintele pătrunse pe cale cultă în latină acopereau în mare parte o terminologie abstractă şi întâmpinau greutăți în adoptare, datorită unui spirit conservator al romanilor. Pentru ca un cuvânt de origine greacă să fie acceptat de latina literară, era nevoie fie de cunoaşterea de către cel căruia i se adresează textul a limbii din care se împrumută, fie de un anumit grad de cultură al oamenilor, care să permită înțelegerea noului termen, şi mai mult chiar, să creeze necesitatea preluării lui. Influenţa grecească în latină începe aproximativ în secolul al VII-lea î.e.n., de când datează primele vase protocorintiene şi încetează o dată cu sfârşitul limbii latine ca limbă unitară.

În antichitate provinciile din Peninsula Balcanică au fost împărțite între zona de influență grecească, delimitată cu precădere în sud şi înglobând Tracia, Macedonia, Moesia inferioară şi Moesia superioară şi zona de influență latină, cuprinzând Dalmația, cele două Panonii, Dacia Traiană şi Iliria. Linia de demarcație, stabilită cu exactitate de C. Jirecek, pleca de la Marea Adriatică şi urma granița dintre Dalmația la nord şi Macedonia la sud, apoi pe cea dintre Moesia superioară şi Tracia; limita dintre cele două limbi continua de-a lungul

BDD-A3603 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:17 UTC)

versantului de nord al muntelui Haemus, de-a lungul graniței dintre provinciile Moesia inferioară şi Tracia; în est, granița atingea teritoriile oraşelor de la malul Mării Negre şi ajungea până la gurile Dunării. Însă linia de demarcație stabilită pe baza inscripțiilor latineşti şi greceşti descoperite în aceste zone nu era de netrecut.

Mai târziu, după anul 395 e.n. când are loc scindarea Imperiului roman în două, unul având capitala la Roma şi cunoscut sub numele de Imperiul roman de apus şi altul cu capitala la Constantinopole, cunoscut sub numele de Imperiul roman de răsărit sau Imperiul bizantin, influența grecească se face şi mai mult simțită prin numărul relativ mare de termeni bisericeşti intrati în limbile autohtone. Aceşti termeni s-au datorat răspândirii creştinismului, care la noi s-a manifestat în formă latină; ei intraseră din greacă în latină şi apoi din latină în limbile autohtonilor (Mihăescu, 1966, p. 38).

Din secolul al VI-lea, când sunt înregistrate primele atacuri ale popoarelor migratoare şi până în secolele al VII-lea şi al VIII-lea, când slavii se aşază la sudul Dunării determinând dislocări masive de populație care, fie a trecut fluviul la nord, fie a migrat în estul sau vestul peninsulei, influența bizantină nu s-a mai manifestat direct şi atât de puternic în limba română (Rosetti, 1964, p. 209).

Pe baza acestor câteva fapte istorice de ansamblu putem să stabilim o cronologie relativă şi să deosebim două straturi mari de cultură:

a) unul vechi elenic, păgân sau ateu, din secolele I-III din care au supraviețuit în română cuvinte ca: *a căsca* (<gr.*χασκω*), *a cuteza* (< gr.*κοτταβιζω*), *farmec* (<gr.*φαρμακον*), *martir* (< gr.*μαρτυρος*), *parângă* (< gr. *φαλαγξ*), *mustea* (< gr.*μουστακιον*), *papur●* (< gr.*παπυρος*), *sterp* (< gr.*στεριφος*), *teacă*(< gr.*ϑηκη*), *zeam●* (< gr.*ζεμα*).

Unele dintre aceste cuvinte se regăsesc şi în albaneză: *kuhoj* "a cuteza", *dhjame* "zeamă"(Mihăescu, 1966, p. 36).

Acest strat iradia dinspre cetățile greceşti de la malul Mării Negre şi era reflexul vieții de zi cu zi din polis-urile de pe coastă.

b) unul mai nou, de ideologie creştină din secolele al IV-lea, al VI-lea care a stăruit parțial în: *biserică* (<gr.*βασσιλικα*), a blestema (< gr. *βλασφεμω)*, a boteza (< gr. *βαπτιζειν*), creştin (< gr. *χριστιανος*), înger (<

BDD-A3603 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:17 UTC)

gr.αγγελος), Paşti (< gr. *Πασχα*), de origine ebraică), diavol (<gr.*διαβολον*), evanghelie (< gr.*εβαγγελια*).

La aceste straturi se mai adaugă câteva elenisme care au pătruns în latina dunăreană pe cale orală, dintre care amintim:

gr.*βροθακος* > rom. *broatec*,
> alb. *bretek*
gr. *φρηκη* > rom. *frică*
> alb. *frike*
gr. *πλαγιον* > rom. *plai*
> alb. *plaje*
gr. *σπανος* > rom. *spân*
> alb. s*perk* (ibidem).

Vechimea în limbă a unui cuvânt poate fi stabilită pe baza criteriilor de ordin istoric sau de ordin fonetic, atunci când atestarea cuvântului nu poate fi dovedită istoric.

Limba greacă cunoştea nişte sunete redate prin *υ, φ, κ* pe care autohtonii nu le-au înregistrat de la început ca *i, f, h*, cum sunt ele pronunţate în greaca actuală.

Astfel, litera grecească *υ* (y) a fost pronunţată la început *u* în toate împrejurările. Începând din secolul al IV-lea î.e.n., *υ* era pronunţat fie ca *u*, fie ca *ü*, iar din secolele I-VI e.n. *υ* se pronunţa peste tot ca *i*.

Ex: gr. *μαρτυς* formă de nominativ, cu varianta *μαρτυρος* pentru genitiv, care se extinde însă şi pentru nominativ, se pronunţa *marturos*; din această formă derivă românescul *martir* cu sensul de "martor" (secolele I- III î.e.n.); după secolul al VI-lea, o dată cu raspândirea creştinismului, el se întâlneşte mai des cu sensul de "martir".

În greaca veche *φ* era o consoană oclusivă aspirată, redată în latineşte prin *p*: grecescul *φαλλαγξ* a dat în latină *palanga* (până în secolul al II-lea); ulterior, *φ* a devenit o siflantă redată în latină prin *f* (după secolul al IV-lea e.n.): *falanga*; cuvântul a dat în română *parângă* "prăjină, drug". Acelaşi proces evolutiv l-a cunoscut şi *χ* grecesc, care la început s-a pronunţat *c*, apoi *ch* şi mai târziu, după secolul al IV-lea e.n. a fost redat ca *h*.

Ex: gr. *χαρτης* > lat. *charta* (secolul al II-lea .e.n.)

BDD-A3603 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:17 UTC)

> rom. *carte*, cu sensul de "foaie" dar şi de "document, act".

Dacă pentru limba română majoritatea lingviştilor sunt de acord că elementele vechi greceşti au intrat prin intermediul limbii latine şi nu printr-un contact nemijlocit între cele două limbi, pentru albaneză şi dalmată lucrurile stau cu totul altfel.

După cum se ştie, albaneza, deşi a suferit o puternică influenţă din partea limbii latine, nu s-a romanizat; faptul că albanezii au rămas neromanizaţi i-a îndreptăţit pe unii lingvişti (Philippide, 1928, p.291; Ivănescu, 1980, p.87) să considere patria de formare a acestui popor, teritoriul din Dalmaţia şi Panonia, aşa numita "lacună" de romanizare, unde romanii nu au putut ajunge datorită terenului muntos şi greu accesibil.

În limba albaneză există o serie de cuvinte de origine elenă, chiar dacă numărul lor este foarte redus, a căror vechime şi modalitate directă de pătrundere este probată de faptul că acestea şi-au păstrat aceeaşi formă fonetică la fel ca în limba de proveniență, lucru care nu se întamplă cu elementele intrate mai tarziu prin intermediul limbii latine (Demiraj, 1988, p.197).

Cuvintele de origine greacă, intrate în albaneză prin latină îşi păstrează până astăzi accentul latinesc.

De exemplu, provin din greacă cuvinte ca:

qershi "cireaşă"< gr. *κερασια*;
pjeper "pepene" < gr. *πεπονος*;
shpelle "peşteră, stâncă" < gr. *σπιλαιον*,

Aceste cuvinte păstrează accentul ca în greaca veche şi nu provin din formele latineşti: *cerasum*, *peponem*, respectiv *spelaeum*. Pe de altă parte, albanezul *ballader* "balaur" provine din latinescul *barathrum*, care, la rândul său, reia forma grecească *barathron*.

Asupra Dalmaţiei influenţa grecească a avut loc atât în perioada preromană, cât şi în cea bizantină, dar nu putem vorbi de o pătrundere masivă a elementelor greceşti, deşi grecii şi-au făcut simţită prezenţa pretutindeni.

O serie de cuvinte au intrat în dalmată prin latină şi au depăşit aria Dalmaţiei antice (*gastra* "oală de pământ", *paradais* "paradis", *spella* "peşteră"), iar altele, foarte reduse ca număr au intrat în mod direct din greacă

BDD-A3603 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:17 UTC)

şi s-au păstrat până în epoca modernă: *μαρινος, ρινη, σαργος̃* (H. Mihăescu, 1966, p.64).

Faptele de limbă ne arată că influenţa veche grecească s-a manifestat specific de la o zonă la alta şi în epoci diferite, dar ea nu a jucat un rol important în formarea limbilor balcanice. Poporul grec a creat o cultură impresionantă care s-a răspândit şi a supravieţuit în mare măsură prin intermediul latinei, care era foarte extinsă teritorial, căci bazele etnice ale limbii şi poporului grec au rămas restrânse şi n-au depăşit cu mult spre nord graniţele lingvistice actuale.

BIBLIOGRAFIE

I. Coteanu, 1981, *Originea limbii române*, Bucureşti.
Sh. Demiraj, 1988, *Gjuha shqipe dhe historia e saj*, Tirana.
G. Ivănescu, 1980, *Istoria limbii române*, Bucureşti.
H. Mih• escu, 1966, *Influenţa grecească asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, Bucureşti.
Al. Philippide, 1928, *Originea românilor*, Iaşi.
Al. Rosetti, 1964, *Istoria limbii române*, Bucureşti.

BDD-A3603 © 2002 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:26:17 UTC)